

ROCZNIK TOMISTYCZNY 5 (2016)

Profesorowi Mieczysławowi Gogaczowi
w dziewięćdziesięciolecie urodzin

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Hildburg Heider (j. niemiecki), Christel Martin, Iwona Bartnicka, (j. francuski), Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2016

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93, tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski – Sarmatian and gentleman	17
Ignacy Dec Z moich spotkań z prof. Mieczysławem Gogaczem.....	21
Maciej Stęcki Wykaz publikacji profesora Mieczysława Gogacza z lat 2006-2014 oraz uzupełnienia i poprawki do wykazu z lat 1998-2001.....	29
Mieczysław Gogacz Qu'est-ce que la réalité?	33
Artur Andrzejuk Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynek do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego	45

Rozprawy i artykuły

Michał Zembrzuski Prawda o intelekcie. Mieczysława Gogacza rozumienie intelektu możliwościowego i czynnego	75
Agnieszka Gondek Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i wykształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie	91
Ewa A. Pichola Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec serca konsekwentnego tomisty. Porównanie koncepcji serca Dietricha von Hildebranda z mową i słowem serca Mieczysława Gogacza.....	113
Bożena Listkowska Stosunek do samego siebie a poczucie szczęścia w ujęciu Ericha Fromma i Mieczysława Gogacza. Studium porównawcze	131
Michał Głowala Istnienie i życie. Uwagi na marginesie zasady <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan Gott ist die Umwelt des Menschen. Über die Gotteserkenntnis nach Thomas von Aquin.....	165
Artur Andrzejuk Problem źródeł Tomaszowej koncepcji esse jako aktu bytu	173
Magdalena Płotka Tomasz z Akwinu o życiu czynnym i kontemplacyjnym	189
Izabella Andrzejuk L'amitié dans les textes de Thomas d'Aquin.....	203

Paulina Biegaj „Serca świętych zwrócone ku prawu Bożemu”. Biblijno-filozoficzne podstawy wykładni prawa Bożego w nauce św. Tomasza z Akwinu	219
Grzegorz Hołub Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej.....	235
Jacek Grzybowski Czy relacja – najślabszy rodzaj bytowości w metafizyce św. Tomasza – może stanowić fundament realnego bytu narodu?	247
Anna Mandrela Krytyka koncepcji reinkarnacji w <i>Summa contra Gentiles</i> św. Tomasza z Akwinu	263
Kamil Majcherek Tomasz z Akwinu i William Ockham o celowości świata natury.....	277
Dawid Lipski Problematyka istnienia i istoty w poglądach Tomasza z Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski Problem subsystemy w <i>Logice</i> Marcina Śmigleckiego	305
Jan Pociąg Piotra Semenienki próba odnowy filozofii klasycznej.....	329
Maria Boużyk Jacek Woroniecki o modlitwie jako czynnika doskonalącym naturę człowieka.....	357

Sprawozdania i recenzje

Anna Kazimierczak-Kucharska Warszawscy tomiści na X Polskim Zjeździe Filozoficznym – Poznań, 15-19 września 2015 roku.....	377
Piotr Roszak Sprawozdanie z 5. Międzynarodowej Konferencji <i>The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue</i> , Thomas Institute, Utrecht (Holandia) 16-19 grudnia 2015 r	383
Michał Zembrzusi Sprawozdanie z sympozjum ku czci św. Tomasza z Akwinu w rocznicę jego śmierci – 9 marca 2016 roku	389
Izabella Andrzejuk Tomizm na konferencji <i>Filozoficzne aspekty mistyki</i> – 15 kwietnia 2016.....	393
Artur Andrzejuk Tomizm fenomenologizujący Antoniego B. Stępnia. Recenzja: 1) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 1, do druku przygotował A. Gut, Lublin 1999; 2) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 2, do druku przygotował A. Gut, Lublin 2001; 3) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 3, do druku przygotował R. Kryński, Lublin 2015	397
Dawid Lipski Recenzja: Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz „O pamięci i przypominaniu”</i> , przekład i opracowanie Michał Zembrzusi, w: <i>Opera philosophorum medii aevi. Textus et studia</i> , t.13, Warszawa 2012.	407

Artur Andrzejuk

Recenzja: Michał Zembrzusi, *Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania. Koncepcja zmysłów wewnętrznych w teorii poznania św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2015, stron 324.....411

Artur Andrzejuk

Un « thomisme gay » du Père Oliva. Recenzja: Adriano Oliva, *Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels*, Paris 2015, pp 166. 417

Artur Andrzejuk

Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, *Paradoks bezinteresownej miłości. Studium z antropologii filozoficznej na podstawie tekstów św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2015. 427

Artur Andrzejuk

Recenzja: Paweł Gondek, *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej. Mieczysława A. Krąpca i Stanisława Kamińskiego teoria bytu*, Lublin 2015, ss. 316.....433

Polemiki i dyskusje

Kilka słów o tomizmie konsekwentnym, jego historii i głównych założeniach z prof. Mieczysławem Gogaczem rozmawia Bożena Listkowska..... 441

Piotr Moskal

Kilka uwag w związku z recenzją dr Izabelli Andrzejuk mojej książki *Traktat o religii*.....447

Izabella Andrzejuk

Odpowiedź na uwagi ks. prof. Piotra Moskala odnośnie do recenzji książki: *Traktat o religii*..... 455

Nota o autorach.....463

Table of Contents

Editorial	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski - Sarmatian and gentleman.....	17
Ignacy Dec From my meetings with prof. Mieczyslaw Gogacz	21
Maciej Stęcki List of publications of Professor Mieczyslaw Gogacz in 2006-2014 as well as additions and amendments to the list of 1998-2001	29
Mieczysław Gogacz What is reality?	33
Artur Andrzejuk The Conception of Existence According to Mieczyslaw Gogacz. A Contribution to the History of Consequential Thomism's Formation	45

Dissertations and articles

Michał Zembrzuski Truth about intellect. Understanding of possible and agent intellect in the thought of Mieczysław Gogacz.....	75
Agnieszka Gondek Pedagogy of Mieczyslaw Gogacz - a proposal of realistic education in the context of idealistically oriented modern pedagogy.....	91
Ewa A. Pichola Inconsequent Heart of the Phenomenologist in the light of Consequent Heart of the Thomist. Comparison of Dietrich von Hildebrand's Concept of the Heart to Mieczysław Gogacz's Speech and Voice of the Heart	113
Bożena Listkowska Attitude towards self and the sense of happiness according to Erich Fromm and Mieczyslaw Gogacz. Comparative study.....	131
Michał Głowala Actual Existence and Life. Some Remarks on <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan God as the environment for man. The knowledge of God in account of St. Thomas Aquinas.....	165
Artur Andrzejuk The Problem of Sources of Thomas' Concept of esse as the Act of Being	173
Magdalena Płotka Thomas Aquinas on active and contemplative life	189
Izabella Andrzejuk Friendship (<i>amicitia</i>) in Thomas Aquinas' texts	203

Paulina Biegaj	
"The hearts of the saints turned to the law of God." Biblical - philosophical basis of interpretation of the law of God in the philosophy of St. Thomas Aquinas.....	219
Grzegorz Hołub	
The Potentiality of Embryo and the Concept of Human Soul	235
Jacek Grzybowski	
Can relation that has the weakest kind of being in St. Thomas' metaphysics constitute a foundation for the real being of a nation?	247
Anna Mandrela	
Critique of the theory of reincarnation in <i>Summa contra Gentiles</i> by St. Thomas Aquinas.....	263
Kamil Majcherek	
Thomas Aquinas and William of Ockham on the purposefulness of the natural world	277
Dawid Lipski	
The problem of the existence and essence in the views of Thomas of Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski	
The problem of Subsistence in <i>The Logic</i> of Marcin Śmiglecki.....	305
Jan Pociąg	
Piotr Semenenko's Attempt of Renewing of Classical Philosophy	329
Maria Boużyk	
Jacek Woroniecki on Prayer as a Factor Improving Human Nature	357

Reports and Reviews

Anna Kazimierczak-Kucharska	
Warsaw Thomists on the X Polish Congress of Philosophy - Poznan, 15-19 September 2015.....	377
Piotr Roszak	
Report of the 5th International Conference „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue”, Thomas Institute, Utrecht (Netherlands), 16-19 December 2015.	383
Michał Zembrzusi	
The report of the symposium in honor of St. Thomas Aquinas on the anniversary of his death - 9 March 2016	389
Izabella Andrzejuk	
Thomism at the conference "Philosophical aspects of mysticism" - 15 April 2016.....	393
Artur Andrzejuk	
Phenomenologising Thomism of Antoni B. Stepien. Review: 1) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 1, Lublin 1999; 2) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 2, Lublin 2001; 3) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. R. Kryński, Vol. 3, Lublin 2015.	397

Dawid Lipski	
Review: Thomas Aquinas, <i>Commentary on "The memory and remembering"</i> , transl. Michał Zembrzuski in <i>Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , vol.13, Warsaw 2012.....	407

Artur Andrzejuk	
Review: Michał Zembrzuski, <i>From common sense to the memory and recollection. The concept of internal sense in the theory of knowledge of St. Thomas Aquinas</i> , Campidoglio, Warsaw 2015, pp. 324.....	411

Artur Andrzejuk	
Un « thomisme gay » du Père Oliva. Review: Adriano Oliva, <i>Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels</i> , Paris 2015, pp. 166.	417

Artur Andrzejuk	
Review: Arkadiusz Gudaniec, <i>Paradox of selfless love. The study of philosophical anthropology in texts of St. Thomas Aquinas</i> , Lublin 2015.....	427

Artur Andrzejuk	
Review: Paweł Gondek, <i>Project of autonomous realistic philosophy. Mieczysław A. Krąpiec's and Stanisław Kaminsky's theory of being</i> , Lublin 2015, pp. 316..	433

Controversy and Discussions

A few words on consequent Thomism, its history and the major assumptions - Bożena Listkowska is interviewing Professor Mieczysław Gogacz.....	441
---	-----

Piotr Moskal	
Some remarks on Izabella Andrzejuk's review of my book <i>Treaty on religion</i>	447

Izabella Andrzejuk	
The response of the remarks of Fr. prof. Piotr Moskal regarding the review of the book: <i>The Treatise on Religion</i>	455

Note about authors.....	463
-------------------------	-----

Recenzja

Arkadiusz Gudaniec, *Paradoks bezinteresownej miłości. Studium z antropologii filozoficznej na podstawie tekstów św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2015.

Książka *Paradoks bezinteresownej miłości* składa się z *Wprowadzenia*, trzech rozdziałów i *Zakończenia* oraz indeksów, streszczenia i bibliografii. We *Wprowadzeniu* Autor przedstawia sam temat i swoje do niego podejście, skrótowe dzieje filozofii miłości, stan badań, strukturę książki oraz uzasadnia użycie w tytule terminów „paradoks” i „bezinteresowność”. Sama książka zbudowana została – jak zaznacza Autor – trochę na wzór średniowiecznego traktatu, gdzie najpierw jest zwięzłe przedstawienie punktów wyjścia i głównych tez teorii (Rozdział I: *Natura miłości*), następnie sformułowane są trudności (Rozdział II: *Człowiek i miłość – sformułowanie paradoksu*), które z kolei są rozwiązywane w ostatnim rozdziale pracy (Rozdział III: *Miłość i dobro osoby – rozwiązanie paradoksu*).

Owych „paradoksów”, związanych z miłością, poprzedzonych sformułowaniem „aporii”, Arkadiusz Gudaniec sformułował kilka:

1. „Aporia” natury i „paradoks” rozumności, polegające na tym, że natura człowieka ma zarazem charakter przyrodniczy, zdeterminowany i, jak mówi Autor, „ukonieczniony” (94) oraz ma charakter intelektualny, czego emanacją w odniesieniu do działania jest wola – podmiot swobodnego decydowania i osobowej wolności. Za Karolem Wojtyłą Arkadiusz Gudaniec określa to nawet jako „dramat osoby i natury” (93, 95). „Aporia” ta prowadzi do „paradoksu rozumności”, która wprawdzie obecna w człowieku jednak nie jest w stanie zapanować nad jego zmysłowością, a napięcie pomiędzy uczuciami i wolą do-

prowadza do tego, iż „może się zdarzyć, że przeciwstawiają się one sobie” (92).

Rozwiązanie tego paradoksu polega na wykazaniu, że sprzeczność w nim zawarta jest pozorna, gdyż natura ludzka ma charakter „aspektowy” (162). Natura zmysłowa człowieka i natura intelektualna powinny zostać ujęte w ludzkim *compositum* „analogicznie”, jako elementy duchowo-cieleśnej jedności, rozdzielczy zaś między nimi wskazują na niedoskonałość i przygodność bytu ludzkiego, stanowiąc wyzwanie dla wychowania.

2. „Aporia” dobra i „paradoks drugiego” zasadzają się na różnicy pomiędzy przyjaźnią, gdzie chodzi o dobro „drugiego”, traktowanego jako *alter ego*, a miłością samego siebie, zgodnie przyjmowaną przez różnych filozofów za najsilniejszy motyw uczuć i działań (110). Wynika z tego sprzeczność między dobrem duchowym, np. dobrem przyjaźni, do którego dąży rozumna wola, oraz zmysłowym pragnieniem przyjemności i korzyści. Konflikt między tymi dobrami prowadzi do tytułowego „paradoksu miłości bezinteresownej” (113), polegającego na tym, że każde dobro jako takie jest *quod omnia appetunt*, a więc czymś dobrym „dla mnie” i nawet najbardziej „bezinteresowne” dobro jest czymś dla mnie dobrym i czyni jego miłość „interesowną”.

Uchylenie – jak pisze Autor – przynajmniej „ostrza” tego „paradoksu” polega na wskazaniu analogiczności samej miłości: przyjaźni i miłości samego siebie nie stanowią równorzędnych gatunkowo „rodzajów” miłości, lecz na mocy podobnej analogiczności dobra – szlachetnego, przyjemnego i użytecznego –

wzajemnie się uzupełniają i dopełniają, odnosząc się do różnych aspektów natury ludzkiej (184). Arkadiusz Gudaniec podkreśla, konieczność wskazania „obiektywnego wymiaru miłości osobowej, czyli jej wymiaru prawdziwościowego, mającego swe źródło w realnym porządku rzeczy, odczytywanym przez rozum ludzki” (tamże).

Można dodać w tym miejscu, że ów konflikt częściowo rozwiązuje sama „natura” miłości i przyjaźni, co już zauważył Platon, gdy pisał, że człowieka kochającego bardziej raduje dawanie niż otrzymywanie. A zatem to przyjęcie w przyjaźni kogoś drugiego jako *alter ego* ma swoje poważne konsekwencje w tym, że dobro przyjaciela stawiamy przed swoim dobrem, ale też i takie, że dobro przyjaciela cieszy nas bardziej niż własne. Wydaje się, że w książce zabrakło analizy miłości w kontekście kategorii relacji (choć, oczywiście, Autor mówi o miłości jako relacji – s. 135, 139). Podobnie problem zjednoczenia przez miłość (122) łatwiej można byłoby przedstawić korzystając z teorii relacji, nie uciekając się do metaforyczności, w wyniku której ostatecznie tzw. zjednoczenie realne (*unio realis*), sprowadzone zostało do jedności afektywnej (127), mimo że wcześniej były odróżnione jako pewne etapy zjednoczenia przez miłość (121-122).

3. „Aporia” jedności i „paradoks” szczęścia (135-138) zasadzają się na sprzeczności pomiędzy ukochaniem Boga „ponad wszystko”, co wiąże się z koniecznością „wyjścia poza siebie” w jakiejś postaci ekstazy oraz jedności substancjalnej z samym sobą, która powoduje miłość siebie samego i czyni ją

naturalną i zasadniczą siłą w człowieku (jest to jakaś odmiana „paradoksu miłości bezinteresownej”). Nakłada się na to jeszcze „paradoks szczęścia”, polegający na tym, że ukochanie Boga bardziej niż siebie owocuje największym szczęściem, a więc pewnym własnym dobrem.

Rozwiązaniem tego paradoksu jest analogiczne ujęcie przedmiotu formalnego woli (216). Pragnienie szczęścia bowiem jest zarazem wyrazem miłości do siebie i stanowi czynnik materialny ludzkiej miłości; jej czynnikiem formalnym zaś jest miłość Boga, jako zasada „każdej ludzkiej miłości” (tamże). Miłość siebie bowiem jest ostatecznie ukochaniem podobieństwa do Boga, które każdy w sobie nosi. Ewentualne konflikty między tymi różnymi „miłościami” stanowią problem wychowania.

W recenzowanej książce jest też kilka spraw dyskusyjnych. Najważniejsze z nich to:

1. Problem interpretacji tekstów św. Tomasza. Arkadiusz Gudaniec słusznie przeciwstawia się ahisterycznej interpretacji tekstów Akwinaty i trafnie polemizuje w tej sprawie z Tadeuszem Bartosiem (28–29). Sam jednak radykalnie zawęża „scenę” interpretatorów Tomasza w sprawie miłości do klasyków (Gilson, Pieper, Philippe, Pinckaers, Świążawski) i przedstawicieli własnej szkoły (Krąpiec, Wojtyła, czasem ks. Stanisław Wierzbicki, którego praca o psychologii miłości znajduje się w rękopisie w Bibliotece KUL). Brakuje szerszego odniesienia do innych tomistów, piszących o miłości: F. Sawicki, W. F. Bednarski, M. Gogacz, twórca teorii reakcji osobo-

wych, którego nie ma nawet w spisie literatury pomocniczej. Zasadniczo w książce św. Tomasz komentowany jest ujęciami o. Krąpca. A. Gudaniec jest tak przywiązany do ujęć własnej szkoły, że czytelnik jego książki ma niekiedy wątpliwości, czy czyta pracę jeszcze badacza czy już wyznawcy. Wydaje się jednak, że postawa taka nie jest korzystna nawet dla „wyznawanej” szkoły, bo odcina ją od tego, co może być dla niej inspirujące lub ożywcze.

2. Przykładem, w którym interpretacje ujęć o. Krąpca biorą górę nad ujęciami św. Tomasza, jest określenie miłości jako uczucia (52–55; zaznaczyć warto, że sam Krąpiec nie podziela tego przekonania w swojej *Psychologii racjonalnej*; chodzi więc raczej o swoistą interpretację Autora *Paradoksu bezinteresownej miłości*). Arkadiusz Gudaniec kosztem dużego wysiłku chciał „ocalić” (wyrażenie Autora ze strony 107) „popularną” definicję miłości jako uczucia. Tymczasem jednak św. Tomasz w przywołanym przez Autora artykule, po wyróżnieniu szeregu znaczeń czasownika *pati* (czuć), uczuciem w sensie ścisłym nazywa wyłącznie poruszenie (*motus*) władzy pożądania zmysłowego w reakcji na zmysłowe ujęcie dobra lub zła¹ (art. 3 tej kwestii). Opierając się zatem na przywołanym także artykule Tomasza na temat odmian miłości w żaden więc sposób miłości na poziomie intelektualnym nie można nazwać uczuciem, co zresztą Akwinata podkreśla przywołując kilka razy w *Summie teologii* wyrażenie św. Augustyna, że Bóg i święci aniołowie odnosząc się do nas z miłością, karzą nas

¹ *Summa theologiae* I-II, 22, 3 c.

bez gniewu i wspierają nas bez współczucia dla naszej nędzy. Może więc warto było skorzystać z pojęcia relacji osobowej².

Natomiast na uwagę zasługują propozycje translatorskie odmian miłości z tego artykułu w przypisie 5 na s. 79, gdzie słowo *amor* tłumaczone jest jako „miłość”, *dilectio* – jako „ukochanie”, *caritas* – jako „miłowanie”, a *amicitia* – jako „przyjaźń”. Podobnie interesujące i cenne są uwagi translatorskie Autora przedstawione w przypisie 66 na stronie 97–99.

3. Arkadiusz Gudaniec uzasadnia używanie określenia „paradoks”, a po-

nadto używanych w tekście terminów „aporia” i „dramat”, wybierając ich „miękkie” znaczenia, jednakże słowa te brzmią w naszym języku właśnie dość szokująco i nijak nie przystają do spokojnych i bardzo wyważonych rozważań Arystotelesa i Tomasza z Akwinu. Autor to nawet odczuwa proponując w tekście alternatywy: dla „aporii” – „trudność”, dla „paradoksu” – „konflikt” (110), dla „dramatu osoby i natury” – „dialektyka dobrowolnego działania i zdeterminowanego dziania się w człowieku” (95). Zachodzi pytanie, czy warto „uatrakcyjniac” ważny i dobrze sformułowany temat szokującą terminologią?

* * *

Książka napisana jest dobrym językiem, dobrze skonstruowana, usterki są bardzo nieliczne, np. na s. 168 brakuje polskiego przekładu tekstu Kajetana, a na s. 185 – tekstu Tomasza. Być może to świadome zamierzenie Autora, kierującego swą pracę do osób znających łacinę, jednakże książka napisana w języku polskim powinna mieć też polskie wersje cytowanych klasyków, co stanowi zresztą też walor naukotwórczy. Inna sprawa to uznawanie *Komentarza do Sentencji* Piotra Lombarda za „wczesne” dzieło Tomasza (208). Owszem, Tomasz wykladał *Sentencie nundum existens ma-*

gister, a więc przed 1256 rokiem, jednakże potem przez całe życie poprawiał i korygował swoje *Scriptum* i tym tekstem dziś dysponujemy.

Jedna jeszcze teza Arkadiusza Gudania z książki *Paradoks bezinteresownej miłości* zasługuje na zauważenie i podkreślenie. Otóż na s. 161 Autor pisze, że „fakt powstawania w bycie ludzkim od razu jednego aktu miłości zmysłowo-intelektualnej ma (...) swe źródło nie w pożądanym zmysłowym, a w woli”. Okazuje się więc, że miłość ludzka jest najpierw i pierwotnie miłością osobową – *dilectio* – która może się przejawiać także na

² Autor używa w swoich artykułach wielokrotnie pojęć „relacja osobowa” lub „miłość osobowa” (np. *Miłość i dobro. Podmiotowy aspekt miłości osobowej i związany z nim paradoks – refleksja na podstawie pism św. Tomasza z Akwinu*, w: *Sztuka i realizm. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu urodzin i pracy naukowej na KUL Profesora Henryka Kieresia*, red. T. Duma, A. Maryniarczyk, P. Sulenta, Lublin 2014, s. 351–377) jednak – jak się wydaje – nie wykorzystuje filozoficznych implikacji i konsekwencji tych pojęć. Najciekawszy – w tym aspekcie – jest artykuł po konferencji w słowackim Ružemberoku (*Dobro i miłość w relacjach osobowych*, w: *De bono. Zborník príspevkov konferencie o metafyzickom charaktere dobra a etyki*, red. E. Ragan, Ružemberoku 2015, s. 58–76).

poziomie uczuć i emocji. Wynika z tego dalej, że usytuowanie się miłości ludzkiej tylko w uczuciowości jest skutkiem jej wtórnej redukcji. Teza ta stoi w sprzeczności z utartym obrazem „liniowego” rozwoju miłości od najbardziej naturalnej, przez zmysłową do osobowej. Stawia też (i słusznie!) pod znakiem zapytania tezę o „sublimacji” uczuć (o której Autor wspomina jakby mimochodem). Omawiana teza wydaje się przede wszystkim zgodna z ontyczną strukturą bytu ludzkiego, w której intelektualność, związana z formą, determinuje cielesność, związaną z materią, w taki sposób jak akt determinuje możność. Konsekwencje etyczne i pedagogiczne

tej tezy są trudne do przecenienia, gdyż może się okazać, że to kultura i wychowanie niszczą naturalne relacje ludzkie, sprowadzając je do konkurencji, strachu i chciwości.

Studia Arkadiusza Gudańca nad klasyczną koncepcją miłości można ocenić wyłącznie pozytywnie. Jest w tej sprawie niekwestionowanym, wybitnym specjalistą. Podsumowane w książce *Paradoks bezinteresownej miłości* badania czynią z niej pozycję ważną, interesującą, bogatą w treść, miejscami frapującą, przez co wywołującą intelektualny niepokój i inspirującą do własnych badań i przemyśleń.

Michał Zembrzuski

*Od zmysłu wspólnego do pamięci
i przypominania. Koncepcja
zmysłów wewnętrznych w teorii
poznania św. Tomasza z Akwinu*

Warszawa 2013

Michał Zembrzuski poświęcił swoją książkę wydobyciu z różnych tekstów św. Tomasza jego koncepcji poznania zmysłowego. Tę starannie zrekonstruowaną teorię, ukazał w jej rozwoju w myśli Akwinaty na tle platońskiej i arystotelesowskiej tradycji filozoficznej i skonfrontował z obrazem tomistycznej teorii poznania zmysłowego, jaki możemy znaleźć u przedstawicieli różnych odmian tomizmu (Wolfson, Black, Klubertanz, Mercier, Siwek, Krąpiec). Pozwoliło to na zarysowanie metafizycznej i teoriopoznawczej perspektywy dla Tomaszowej koncepcji zmysłów wewnętrznych.

Wydawnictwo „Campidoglio” – www.naszestrony.eu/campidoglio